

Soldatenko V. F., doctor of historical sciences, professor, corresponding member of National Academy of Sciences of Ukraine, Chief Researcher, Institute of Political and Ethnic Studies, Ivan Kuras NAS of Ukraine (Ukraine, Kyiv), veid@ipiend.gov.ua

**Ukrainian party and crisis Hetman regime in 1918
(Historical and political context)**

On the basis of a considerable number of factual material developments with active participation of national historiography the analysis of contradictions, confrontation, struggle in Ukrainian society, the center of which were political parties that approached collapse of the Ukrainian Hetman State.

Keywords: Hetman, P. Skoropadskiy mode, occupation, authoritarianism, Ukrainian political parties, opposition, resistance, strikes, peasant war, armed rebellion, repression crisis.

* * *

УДК 94(477)«1917/1918»

Зінкевич Р. Д.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна, Львів), zinkevych@i.ua

**СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО КОРПУСУ
ПІД КОМАНДУВАННЯМ ГЕНЕРАЛА
П. СКОРОПАДСЬКОГО
(ДО 100-РІЧЧЯ ЙОГО ФОРМУВАННЯ)**

Аналізується процес створення та діяльності Першого Українського корпусу під проводом генерала Павла Скоропадського, показано здобутки та невдачі при формуванні даного корпусу. Висвітлюється військова політика Центральної Ради щодо українзації російської армії та її помилки у військовому будівництві. Проаналізовано основні джерела, які дають можливість вивчення історії формування та існування Першого Українського корпусу. Показано причини розвалу корпусу і ставлення лідерів Центральної Ради до самої особи П. Скоропадського. Досліджено події, пов'язані з українізацією 34-го армійського корпусу, які дозволяють поглибити знання про процес українзації частин і з'єднань російської армії та його значення в обороні Києва від більшовиків.

Ключові слова: Павло Скоропадський, Перший Український корпус, 34-й армійський корпус, Центральна Рада, українізація армії, Південно-Західний фронт, 1917 р.

Як показує досвід розвитку людства, збройні сили є атрибутом будь-якої держави. З проголошенням України незалежною державою на сучасному етапі постало питання розбудови власних національних збройних сил. Особливо актуально це питання стоїть зараз внаслідок анексії Криму та військового втручання Росії на сході України. Тому зараз значний інтерес становить вивчення досвіду військового будівництва періоду Центральної Ради у 1917 р.

Серед здобутків і прорахунків військової політики тих часів можна згадати чимало яскравих прикладів. Одним із показових, на нашу думку, є приклад Першого Українського корпусу. Мета даної статті – дослідити процес створення та діяльності Першого Українського корпусу під проводом генерала П. Скоропадського, показати здобутки та невдачі при формуванні даного корпусу. Висвітлити військову політику, щодо українізації російської армії, яку проводила Центральна Рада та її помилки у військовому будівництві.

Основним джерелом вивчення історії формування та існування Першого Українського корпусу безперечно є спогади П. Скоропадського, які хронологічно охоплюють період від лютого 1917 р. до грудня 1918 р. [1]. Тривалий час майже єдиним джерелом інформації в Україні щодо вітчизняної військової історії від княжої доби до 20-х рр. ХХ ст. залишалася праця

І. Крип'якевича, Б. Гнатевича та З. Стефаніва, четверте видання якої побачило світ 1992 р. [2]. Інший погляд репрезентував В. Горелов, який одним із перших після здобуття Україною незалежності, почав вивчати дану проблему [3]. Органічною частиною Українських збройних сил доби визвольних змагань вважав корпус П. Скоропадського інший учасник тих буремних подій О. Удовиченко [4]. Певну увагу висвітленню історії українізації 34-го корпусу та ролі в цьому процесі П. Скоропадського приділив відомий сучасний історик О. Реєнт [5]. Побіжно торкнувся діяльності П. Скоропадського у справі українізації корпусу відомий сучасний український історик В. Сергійчук у ґрунтовній монографії, присвяченій висвітленню життя та діяльності Симона Петлюри [6].

Українізація 34-го армійського корпусу – один із важливих складників націоналізації в російській армії 1917 року, до якої вдалося вище військово командування з метою оздоровлення і надання боєздатності її частинам і з'єднанням в умовах всепоглинаючої революційної стихії і анархії. Тривалий час заявлена тема не залишається поза увагою істориків [7, с. 223, 224]. Поділяючи точку зору про значимість діяльності П. Скоропадського по українізації з'єднання, вважаємо за доцільне звернутися до зародження самого задуму українізації корпусу. На наш погляд, дослідження сюжетів, пов'язаних, зокрема, з українізацією 34-го армійського корпусу, дозволяє поглибити знання про процес українізації частин і з'єднань російської армії як суттєвого сегменту в спробах вищого командування провести її оздоровлення та посилення боєздатності.

Важливим досягненням українізації стало формування у липні під Проскуровом Першого Українського корпусу (18 тис. чоловік) на основі 34-го армійського корпусу, командувачем якого став з 22 січня 1917 р. генерал-лейтенант П. П. Скоропадський [8, с. 134]. У цей момент під керівництвом командуючого корпусом було чотири дивізії 104-та, 153-тя, 19-та Сибірська та 23-тя піхотна. Вже 29 червня, через два дні після закінчення наступу, Павлу Петровичу було запропоновано зі згоди головнокомандувача Південно-Західним фронтом генерала Щ. Є. Гутора, українізувати свої частини. Це було зумовлено тим, що корпус зазнав великих втрат в останніх боях (особливо 23-тя дивізія) і тим, що Скоропадський був за походженням українцем. До корпусу прибув представник УГВК при штабі фронту П. Скрипчинський, який спробував переконати генерала у тому, що українізація принесе корпусу лише користь, оскільки його буде укомплектовано дисциплінованими українцями й з нього приберуть усіх комісарів та агітаторів, які сприяли розвалу російської армії. Цей аргумент справив належний ефект, оскільки управління у бою революційними військами, за словами Скоропадського, було одним із найстрашніших спогадів його життя [1, с. 57–59]. Як згадував генерал, він спочатку досить скептично оцінив українізацію, яка могла в морі політичного безладдя остаточно послабити і без того вже вкрай розбурхані війська. За наказом командувача фронтом генерала Л. Корнилова змушений був першим на Надніпрянщині українізувати свій корпус. У листі П. Скоропадського до свого приятеля генерал-квартирмейстера Південно-Західного фронту М. Раттеля він намагався пояснити своє ставлення до

українізації: «Особисто я пішов би на це, якщо не з бажанням, то, принаймні, без відрази, оскільки вважаю, що там, де примішується національне почуття, там, зокрема для військової справи, основи завжди здорові, та все ж хочу знати ясно, чого від мене хочуть, щоб не потрапити у брудну справу внаслідок звинувачення мене, українця, в проведенні явочним порядком українізації частин російської армії» [5, с. 37].

Перш ніж розпочати переорганізацію підпорядкованих йому частин, Скоропадський вирішив особисто відвідати генерала Гутора і з'ясувати всі аспекти цієї справи. 1 липня 1917 р. він зустрівся з ним. Головом чітко дав зрозуміти, що українізація корпусу – питання вирішене. Це має відбутись якнайшвидше. Після розмови комкор від'їхав до Києва для погодження цієї справи в Генеральному Секретаріаті з військових справ, де особисто зустрівся з Симоном Петлюрою. Останній справив на нього приємне враження своїм прагненням працювати з ентузіазмом заради української ідеї, але, на його думку, «зовсім не був у курсі військових справ, а більше займався київською політикою» [1, с. 62]. Покидаючи Секретаріат він просив не українізувати корпус, оскільки це може призвести до погіршення його боєздатності. Все ж у Києві це питання не було вирішено і залишалося остаточно не з'ясованим. У цілому, київські враження переконали Скоропадського корпус не українізувати.

Із Києва Павло Петрович виїхав у Кам'янець–Подільський, де перебував новий головнокомандувач Л. Корнілов, який змінив на цій посаді Гутора. 7 липня Скоропадський зустрівся з Корніловим. Останній наполягав на українізації 34-го корпусу. Корнілов вважав українізацію єдиним можливим засобом спасіння військ від повного розвалу. Він розумів, що саме українці, об'єднані в українізовані частини, будуть найбільш боєздатними та дисциплінованими. Щодо зауваження Скоропадського про те, що українізований корпус може становити загрозу інтересам Росії та стати підтримкою новому українському рухові, Корнілов відповів: «Усе це дрібниці, головне війна. Усе, що в таку критичну хвилину може підсилити нашу міць, ми повинні брати» [9, с. 64]. 18 липня 1917 р. вийшов наказ Корнілова про українізацію 34-го корпусу, і його командувачу нічого не лишалось, як почати виконувати наказ [10, с. 32–35].

23 липня Скоропадський отримав новий наказ про вивід із 153-ї та 104-ї дивізій усіх офіцерів і солдатів росіян та передачу їх у 41-й корпус [8, с. 135]. На практиці організація нового корпусу виявилася справою нелегкою. Розпочав Скоропадський із того, що «членів комітетів, усіх євреїв та великоросів передав до 41-го корпусу». Однак декотрих досвідчених офіцерів–росіян довелося залишити. Труднощі виникали з поповненням, оскільки українців майже не було, але ті, які були, представляли із себе, за словами автора спогадів, «хороший елемент». «Серед цих українців не було озлоблених, незадоволених, розпропагованих осіб, всі дивилися весело й бажали працювати. Ярі націоналісти, але й тільки; раз начальство українське і український корпус – все добре. Робота закипіла, і я сподівався, що все піде добре... Але через деякий час явилось поповнення зовсім іншого складу, все більше політикани на соціалістичній підкладці... В частинах

почався розбрат між новими українськими офіцерами та старими, головним чином великоруським елементом» [9, с. 71]. 24 липня 1917 р. 34-й армійський корпус відійшов у резерв в околиці міста Меджибіж, де й почалася робота над його українізацією [8, с. 135]. Полк імені Івана Мазепи, за твердженням В. Сергійчука, з Саратова було відправлено на фронт для поповнення корпусу П. Скоропадського, який зазнав значних втрат під час останніх боїв із німцями. Після його прибуття на фронт командування полку звернулося до генерала із проханням його не розформувати, «оскільки він може стати здоровим ядром у процесі українізації корпусу». На це Скоропадський відповів, що він «по–перше, не довіряє тим українським частинам, котрі приходять із запілля, бо всі вони вкрай політизовані й заражені більшовизмом, і, по–друге, не визнає українського полку з Поволжя, досі не легалізованого та не затвердженого. Отже, такого в природі не існує» [6, с. 108].

34-й армійський корпус отримав назву 1-го українського корпусу (командир – ген.–лейт. П. Скоропадський, начальник штабу – ген.–май. Я. Сафонов), що складався з 104-ї (стала 1 українською) та 153-ї (стала 2 українською) піших дивізій, гарматної бригади та інших корпусних частини. 1-шу (104-ту) дивізію складали чотири піхотні полки: 413-й Порховський, 414-й Торопецький, 415-й Бахмутський і 416-й Верхньодніпровський. До складу 2-ої дивізії входили також чотири полки: 609-й Красноуфимський, 610-й Мензелинський, 611-й Кунгурський і 612-й Чердинський. Дивізії та полки очолювали колишні командири: генерали Я. Гадюк і В. Клименко, полковники генерального штабу Н. Никонів, Г. Порохівський, П. Крамаренко та інші. Кожен із полків мав по три піхотні батальйони та кулеметну команду і нараховував по 2000 багнетів. Отже дивізія і полки зберігали штатну структуру російської армії та доукомплектований українцями особовий склад, мали фронтовий досвід. На потрібному рівні підтримували їх боєздатність [11, с. 232; 12, с. 21–22].

Але значні труднощі виникали з оснащенням корпусу усім необхідним, зокрема генерал неодноразово згадує, що не вистачало навіть штанів і половина особового складу ходила у якомусь лахмітті. Але дисципліна підтримувалася. Брак кваліфікованих кадрів вирішувався за рахунок облаштування власних шкіл – офіцерської, прапорщиків, допоміжних (бомбометання, мінометної, гранатної тощо). Однак офіцерів все одно катастрофічно не вистачало [9, с. 80]. Поповнення українськими офіцерами було надто мізерним, загалом прибували прапорщики, які не мали досвіду та навичок у військовій справі, і тільки ускладнювали становище своєю політичною та агітаційною діяльністю. Щоб якось компенсувати нестачу офіцерів на початку вересня було створено офіцерську та унтер–офіцерську школи [13, арк. 7; 8, с. 135].

В кінці липня – початку серпня, посилювалось тертя між українськими військовими радами і загально–армійськими комітетами, які були під сильним впливом офіцерства. В адрес Верховного головнокомандуючого, а також головнокомандуючих Південно–Західним і Румунським фронтів, посилалось багато листів від шовіністично настроєних офіцерів з вимогами припинити українізацію, обмежити діяльність українських

військових рад. В обстановці, що склалася, військове командування прислухалось до цих вимог. Особливо посилювався процес наступу російського шовінізму з переходом командування Південно-Західним фронтом в руки генерала А. І. Денікіна. Так, в рапорті від 10 серпня командир 415 Бахмутського полку вимагав припинення українізації. А. І. Денікін наклав на рапорті резолюцію: «На жаль розпорядження таке було зроблено до мене, виконане вже і поправити горя не можна» [14, спр. 3811, арк. 39]. Генерал А. І. Денікін заборонив діяльність української військової ради в Бердичеві, як незаконної організації [14, спр. 3811, арк. 39]. До відповідальності був притягнений член Українського генерального військового комітету підполковник Віктор Поплавко, а також було зроблено попередження і генералу П. Скоропадському за його «бурхливу діяльність» по українізації військ [14, спр. 3811, арк. 42].

Командуючий Київським військовим округом звинуватив Генеральний військовий комітет в самовільному розпорядженню відправки ешелонів з поповнення в військові частини і наказав «ні під яким приводом не допускати подібного втручання» [14, спр. 3803, арк. 212]. Була припинена українізація 6-го армійського корпусу [14, спр. 3803, арк. 16]. Українізовані дивізії повинні були направлятися тільки в 34-й армійський корпус, а ті, які не підлягали для його комплектації розподілялись по іншим частинам. Зводити їх в особливі корпуси по національному принципу признавалось небажаним [14, спр. 3811, арк. 287]. Ставкою був виданий наказ, відповідно якому «ніякі відступлення прийнятих в російській армії статутів недопустимі» і якщо буде хоча маленький опір цьому Л. Корнілов розпорядився розформувати створені українізовані частини [14, спр. 3811, арк. 42]. В таких умовах, Центральна рада, її військові організації опинилися під реальною загрозою розгрому.

28 серпня в Києві була одержана звістка про заколот Корнілова. Більша частина солдатів 34-го корпусу не підтримали цього заколоту. Так, 28 серпня того року на екстерному засіданні президії корпусного комітету за участю уповноважених представників від дивізійних, полкових та ротних комітетів, армійського комітету VII армії й Центральної Ради було ухвалено наступне: «У відношенні Корнілова не виявляти ніякої поступливості, ні коливання, не допускаючи думку про можливість яких-небудь угод або стосунків між ним і демократією. Корпус залишається вірним завітам революції і буде визнавати своєю владою революційно-народні органи – Раду депутатів Росії і Центральну Раду України» [13, арк. 4; 8, с. 135]. Аналогічні резолюції були прийняті й на окремих засіданнях дивізійних, полкових та ротних комітетів, котрі проходили в період із 29 по 31 серпня 1917 р. [8, с. 135].

На початку жовтня 34-й армійський корпус був значною мірою українізований. Як вже згадувалося, він отримав нову назву – «Перший Український корпус». Комплектувався з добровольців, воїнів, офіцерів запасу та козаків із загонів «Вільного козацтва». Що стосується його чисельності, то, за різними даними вона коливається в межах від 16 до 60 тисяч осіб. Сам Скоропадський не наводить ніяких відомостей про чисельність, але беручи до уваги напруження з офіцерськими кадрами та мале поповнення

українськими солдатами, політичну анархію в країні, можна зробити висновок, що корпус навряд чи в тій ситуації міг нараховувати 60 тисяч. У кращому випадку в його лавах числилося до 30 тисяч бійців. Це можна підтвердити і малою кількістю полків у його складі – всього вісім. Точна кількість багнетів в його складі залишається і досі невідомою. Адаже різні автори, як мемуаристи, так і сучасні історики, виходячи з власних підрахунків, називають від 16 [11, с. 99; 15, с. 197], 18,8 [16, с. 79], до 60 тис. [17, с. 474; 18, с. 74] особового складу корпусу. Перший Український корпус склався з 1-ї та 2-ї піших дивізій, по чотири полки в кожній та по одному легкогарматному полку на дивізію. Полки 1-ї дивізії дістали спеціальні назви: Київський полк імені гетьмана Богдана Хмельницького, Стародубський полк імені гетьмана Скоропадського, Полтавський полк імені гетьмана Сагайдачного та Чернігівський полк імені гетьмана Полуботка. Корпус отримав українські відзнаки. Командувачем корпусу був генерал-лейтенант П. Скоропадський. Начальником штабу корпусу спочатку був полковник Петін, але згодом було призначено генерала Сафонова, командиром 1-ї дивізії був генерал Гандзюк, а начальником штабу дивізії полковник Капустянський. Командирами полків 1-ї дивізії були полковники Маєвський, Масалитинів, Никонів, Порохівський. 2-ю дивізією командував генерал Клименко, а начальником штабу дивізії був полковник Крамаренко. Функції гарматного інспектора корпусу виконував генерал Акерман [19, с. 370].

На момент більшовицької революції збройні сили Центральної Ради у Києві склалися з двох піхотних дивізій (8 полків), які ще доформувалися, одного кавалерійського полку, юнкерської школи, автопанцерного дивізіону й кількох артилерійських батерей у стадії формування [4, с. 10]. Проте під впливом загального безладу, коли анархія прийшла на зміну дисципліні, а більшовицькі агітатори діяли скрізь, ці частини формувалися і розкладалися одночасно. Покладатися на них було ризиковано. Справжню військову силу являв собою тільки добірний і повністю укомплектований 1-й Український корпус генерала Скоропадського, який став на бік Центральної Ради.

В кінці листопада на початку грудня, фронт покидає збільшовизований 2-й гвардійський корпус на чолі з начальником так званого західного загону Фейербенда і здійснює наступ на Вінницю, Житомир та йде на Київ [20, с. 87]. На думку багатьох дослідників, на той час на Правобережній Україні Центральна Рада мала досить значні сили: 1-й Український корпус генерала П. Скоропадського (16 тисяч багнетів, 72 гармати), а також різні дрібні частини, чисельність яких сягала до 3 тисяч бійців.

Більшовицький головнокомандуючий прапорщик Криленко наказав телеграмами Українському корпусу, яким командував генерал П. Скоропадський, йти на фронт. Центральна Рада хотіла мати у Києві корпус Скоропадського, але боялася самого генерала. Тому за домовленістю з головнокомандувачем Південно-Західного фронту генералом Стоговим одна з двох дивізій українізованого корпусу повинна була йти до Києва, а друга разом з Скоропадським – на фронт [9, с. 84–92]. Скоропадський не підкоряється наказу і йде не на фронт, а боронить Київ і розташовує свої

дві дивізії на залізничних лініях Жмеринка–Козятин і Шепетівка–Козятин–Христинівка–Вапнярка [9, с. 93–96]. Насамперед командуючий корпусом відправив ешелон із солдатським комітетом на фронт, щоб він йому не заважав. І вже 23 листопада з полками почав пробиватися на Козятин. До Козятина частини Першого Українського корпусу добиралися вісім днів і прибули 1 грудня 1917 р. Тільки тут комкор, нарешті, отримав відповідну телеграму від Петлюри, в якій повідомлялося, що він перейшов під керівництво Українського Генерального Секретаріату і що на нього покладено всю оборону Правобережної України з підпорядкуванням йому всіх військових частин, українських і неукраїнських, на її території, а також про перехід під його командування 2-го Січового Запорозького корпусу [8, с. 136]. Штаб корпусу був відправлений у Білу Церкву, ставкою Скоропадського став Козятин, який перебував в епіцентрі бойових дій Енергійними заходами, користуючись діяльною підтримкою залізничних комісарів Центральної Ради й залізничників–українців, Скоропадський за короткий час узяв весь рух російських військових ешелонів під контроль українських частин, поставив широку й надійну заслону на їхніх шляхах до Києва із заходу, південного заходу та півдня. Контроль передбачав обов'язкове роззброєння дезертирів.

Щоб оборонити Центральну Раду від загрози з боку більшовиків, генерал П. Скоропадський вирішив завдати удар першим. Прагнення Скоропадського активно підтримав комісар Центральної Ради на Південно–Західному фронті прапорщик Аполон Певний. Потрібно було розгромити Військово–революційний комітет Південно–Західного фронту. Це давало змогу позбавити більшовиків централізованого керівництва. Операцію було покладено на 1-у (104-у) дивізію. Керувати нею безпосередньо полковник Капустянський та прапорщик Золотаренко, якому у розпорядження було передано 415-й та 416-й полки. Спочатку М. Капустянський вирішив цілковито очистити від здеморалізованих військ залізницю Шепетівка – Старокостянтинів. Наступ був призначений на 3 грудня 1917 року. Загін М. Капустянського провів операцію дуже швидко та блискуче. 3 грудня були взяті Шепетівка та Старокостянтинів. Тут Капустянському вдалося розігнати Військово–революційний комітет XI армії та захопити в полон майбутнього радянського маршала, призначеного більшовиками командармом, полковника О. Єгорова. Наступного дня бригада полковника М. Капустянського увійшла до Бердичева, де був розгромлений Військово–революційний комітет Південно–Західного фронту. Оскільки в Бердичеві не було відповідної кандидатури, замість радянських ставленників місце начальника штабу Південно–Західного фронту обійняв полковник Капустянський [21, с. 24]. Командуючим фронту став помічник комісара Центральної Ради А. Певного прапорщик Кудря.

4 грудня корпус Скоропадського роззброює на станції Козятин шість ешелонів гвардійського збільшовизованого корпусу, що йшов на Київ проти Центральної Ради [22, 6 грудня]. 6 грудня українські частини в Білій Церкві роззброїли місцеві більшовицькі відділи, також був роззброєний відбірний відділ більшовиків з 250 чоловік між Рівно і Шепетівкою, підпорядковану

В. Кінкадзе [22, 8 грудня]. 4–5 грудня 1917 р. на Київ рушили два ешелони Волинського полку, як зазначав Скоропадський, «чистої води більшовики» [9, с. 93]. Генерал скерував їм на зустріч Стрілецький Український дивізіон та команди добровольців–залізничників. У ту ж ніч в улоговині неподалік Вінниці солдати Волинського полку були зненацька захоплені, обеззброєні, посаджені у потяги і відправлені у Росію. Також були розформовані два ескадрони Кавалергардського полку, які в Козятині грабували станцію та за підрахунками Скоропадського «привласнили собі всякого добра більш ніж на 300000 карбованців» [9, с. 93]. На всіх лініях бої велися успішно. Частини Першого Українського корпусу енергійно протидіяли ворожим підрозділам біля Вапнярки і Гнівані та поблизу Шепетівки і Ново–Костянтинівки. 1-й Український корпус Скоропадського діяв як добре налагоджений механізм, тримаючи під своїм контролем усю систему залізничного сполучення на північному Правобережжі. Його частини були розміщені на всіх вузлових станціях. Надійний телеграфний і транспортний зв'язок давав змогу оперативно зосереджувати сили саме там, де виникала потреба в підкріпленнях. Корпус Скоропадського діяв на шепетівському кінці залізничної лінії, силою зброї перешкоджав збільшовиченим російським частинам 11-ї армії йти на Київ. Вже до 20-х чисел грудня загрозу з боку 2-го Гвардійського корпусу більшою мірою було ліквідовано.

Таким чином 1-й Український корпус разом з приданим йому з'єднаннями і частинами контролював правобережну залізницю від Рівного до Фастова. Командувач корпусу вже на початку грудня розташував свій штаб у Білій Церкві. Станом на 20 грудня успіхи П. Скоропадського у боротьбі з більшовиками були очевидні: він не пропустив неорганізовані фронтові частини на Київ, зміг роззброїти і відправити в Росію більшу їх частину, і, до того ж, врятував значну кількість військового майна від грабежу.

Після захоплення Шепетівки та Старокостянтинова, встановлення контролю над ситуацією в Житомирі та Рівному, розпуск військово–революційних комітетів XI та Особливої армії, майбутній гетьман 25 грудня залишив посаду через непорозуміння з українською владою. 29 грудня 1917 р. у Білій Церкві, де перебував штаб корпусу, П. П. Скоропадський, не знаходячи підтримки з боку української влади, здав командування корпусом генералу Я. Г. Гандзюку. Завдяки маневру корпусу генерала Скоропадського столиця була врятована від більшовиків.

Щодо подальшої долі Першого Українського корпусу, то у січні 1918 р. останній було роздроблено на частини й розташовано в Білій Церкві, Бердичеві, Фастові та Вінниці. Через таке розпорощення сил корпусу серед моря анархії його чисельність і бездатність зменшувалися з дня на день. Під впливом загального безладдя падала дисципліна, й у кінці січня в корпусі було проведено демобілізацію. В лютому він перестав існувати, а невелика його частина з полковником Никоновим на чолі вже після приходу німців у березні 1918 р. вступила до української армії. Оцінюючи причини розвалу корпусу, О. Реєнт поділяв думку тогочасних військово–політичних діячів, зокрема Б. Суликовського та Д. Дорошенка, які вважали, що

знищили корпус не більшовики, а українська влада в особах М. Порша та полковника Капкана, які видали наказ про демобілізацію Української армії [5, с. 46–47].

Якщо, підсумувати вище сказане, то можна дійти висновку, що недолуга військова політика лідерів Центральної Ради, що стояли на соціалістичних позиціях, призвела до великих помилок при створенні власних збройних сил. Перший Український корпус генерала П. Скоропадського міг стати основою української армії і міг змінити хід подій, що відбувалися в Україні в даний період.

Список використаних джерел

1. Пеленський Я. Спогади Павла Скоропадського (кінець 1917 – грудень 1918). Передмова // Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ – Філадельфія: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1995. – 493 с.
2. Історія Українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.) / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів та ін. – Вид. 4-те, змінене і доп. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
3. Горелов В. Військова діяльність П. П. Скоропадського (1886–1917 рр.) // Останній Гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873–1945. – К.: Академпрес, 1993. – С.33–48.
4. Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 / О. І. Удовиченко. – К.: Україна, 1995. – 206 с.
5. Реєнт О. Павло Скоропадський / О. Реєнт. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 285 с.
6. Сергійчук В. І. Симон Петлюра / В. Сергійчук. – К.: Україна, 2004. – 448 с.
7. Папакін Г. Українізація 34-го корпусу: за наказом Л. Корнілова чи за покликом душі? (за новими джерелами) // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С.223–238.
8. Петренко І. С. Діяльність П. Скоропадського щодо українізації частин російської армії в 1917 р. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2008. – Вип.15. – С.134–137.
9. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – груд. 1918 / Гол. ред. Я. Пеленський / П. Скоропадський. – К., Філадельфія Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1995. – 493 с.
10. Павленко С. У боротьбі за національні збройні сили (до 90-річчя формування Першого українського корпусу Павла Скоропадського) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – К., 2007. – Вип.11. – С.32–35.
11. Тинченко Я. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 року / Я. Тинченко. – Київ: Тиражувальний центр УРП, 1995. – 258 с.
12. Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. – 319 с.
13. ЦДАВО України. – Ф.4981. – Оп.1. – Спр.5.
14. РДВІА. – Ф.2067. – Оп.1.
15. Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «Rewolucji narodowej» 1914–1921 / G. Skrukwa. – Toruń: Adam Marszałek, 2008. – 217 s.
16. Ковальчук М. Українізація на Південно-Західному фронті Російської армії (травень–листопад 1917) // Військово-історичний альманах. – 2007. – Число 2 (15). – С.45–86.
17. Полонська-Василенко Н. Історія України: [У 2 т.]. Т.1. До середини XVII століття / Наталія Полонська-Василенко; [вступ. ст. В. Ульяновського]. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 1995. – 588 с.
18. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). – К., 1995.
19. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). – Львів, 1992.
20. Краснов Ю. Незабутні дні // Октябрь на фронті. – М., 1967.

21. Капустянський М. Доповнення до «Історії українського війська». – К., 1992.

22. Робітничая газета. – 1917.

References

1. Pelens'kyj Ja. Spogady Pavla Skoropads'kogo (kinec' 1917 – gruden' 1918). Peredmova // Skoropads'kyj P. Spogady. Kinec' 1917 – gruden' 1918. – Kyi'v – Filadel'fija: Instytut ukrai'ns'koi' arheografii' ta dzhhereloznavstva im. M. S. Grushevs'kogo NAN Ukrai'ny; Instytut shidnojevropejs'kyh doslidzhen' NAN Ukrai'ny; Shidnojevropejs'kyj doslidnyj instytut im. V. Lypyns'kogo, 1995. – 493 s.
2. Istorija Ukrai'ns'kogo vijs'ka (vid knjazhyh chasiv do 20-h rokiv XX st.) / I. Kryp'jakevych, B. Gnatevych, Z. Stefaniv ta in. – Vyd. 4-te, zminene i dop. – L'viv: Svit, 1992. – 712 s.
3. Gorjelov V. Vijs'kova dijaj'nist' P. P. Skoropads'kogo (1886–1917 rr.) // Ostanijj Get'man. Juvilejnij zbirnyk pam'jati Pavla Skoropads'kogo. 1873–1945. – K.: Akadempres, 1993. – S.33–48.
4. Udovychenko O. Ukrai'na u vijni za derzhavnist': Istorija organizacii' i bojovyh dij Ukrai'ns'kyh Zbrojnyh Syl 1917–1921 / O. I. Udovychenko. – K.: Ukrai'na, 1995. – 206 s.
5. Rejent O. Pavlo Skoropads'kyj / O. Rejent. – K.: Vydavnychyj dim «Al'ternatyvy», 2003. – 285 s.
6. Sergijchuk V. I. Symon Petljura / V. Sergijchuk. – K.: Ukrai'na, 2004. – 448 s.
7. Papakin G. Ukrai'nizacija 34-go korpusu: za nakazom L. Kornilova chy za poklykom dushi? (za novymy dzhherelamy) // Get'manat Pavla Skoropads'kogo: istorija, postati, kontroversii'. Vseukrai'ns'ka naukova konferencija 19–20 travnja 2008 r. – K.: Vydavnyctvo imeni Oleny Teligy, 2008. – S.223–238.
8. Petrenko I. S. Dijaj'nist' P. Skoropads'kogo shhodo ukrai'nizacii' chastyh rosij's'koi' armii' v 1917 r. // Problemy istorii' Ukrai'ny XIX – pochatku XX st. – 2008. – Vyp.15. – S.134–137.
9. Skoropads'kyj P. Spogady. Kinec' 1917 – grud. 1918 / Gol. red. Ja. Pelens'kyj / P. Skoropads'kyj. – K., Filadel'fija Instytut ukrai'ns'koi' arheografii' ta dzhhereloznavstva im. M. S. Grushevs'kogo NAN Ukrai'ny; Instytut shidnojevropejs'kyh doslidzhen' NAN Ukrai'ny; Shidnojevropejs'kyj doslidnyj instytut im. V. Lypyns'kogo, 1995. – 493 s.
10. Pavlenko C. U borot'bi za nacional'ni zbrojni syly (do 90-richchja formuvannja Pershogo ukrai'ns'kogo korpusu Pavla Skoropads'kogo) // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija: Ukrai'noznavstvo. – K., 2007. – Vyp.11. – S.32–35.
11. Tynchenko Ja. Ukrai'ns'ke oficerstvo: shljahy skorboty ta zabuttja. 1917–1921 roku / Ja. Tynchenko. – Kyi'v: Tyrzhuval'nyj centr URP, 1995. – 258 s.
12. Shankovs'kyj L. Ukrai'ns'ka armija u borot'bi za derzhavnist' / L. Shankovs'kyj. – Mjunhen: Dnirova hvylya, 1958. – 319 s.
13. CDAVO Ukrai'ny. – F.4981. – Op.1. – Spr.5.
14. RDVIA. – F.2067. – Op.1.
15. Skrukwa G. Formacje wojskowe ukraińskiej «Rewolucji narodowej» 1914–1921 / G. Skrukwa. – Toruń: Adam Marszałek, 2008. – 217 s.
16. Koval'chuk M. Ukrai'nizacija na Pivdenno-Zahidnomu fronti Rosij's'koi' armii' (traven'-lystopad 1917) // Vijs'kovo-istorychnyj al'manah. – 2007. – Chyslo 2 (15). – S.45–86.
17. Polons'ka-Vasylenko N. Istorija Ukrai'ny: [U 2 t.]. T.1. Do sereyny XVII stolittja / Natalija Polons'ka-Vasylenko; [vstup. st. V. Ul'janov's'kogo]. – 3-tje vyd. – K.: Lybid', 1995. – 588 s.
18. Pavlenko Ju., Hramov Ju. Ukrai'ns'ka derzhavnist' u 1917–1919 rr. (istoryko-genetychnyj analiz). – K., 1995.
19. Istorija ukrai'ns'kogo vijs'ka (vid knjazhyh chasiv do 20-h rokiv XX st.). – L'viv, 1992.
20. Krasnov Ju. Nezabutni dni // Oktjabr' na fronte. – M., 1967.
21. Kapustjans'kyj M. Dopovnennja do «Istorii' ukrai'ns'kogo vijs'ka». – K., 1992.
22. Robitnycha gazeta. – 1917.

Zinkevych R. D., Ph.D., candidate of historical sciences, Associate Professor of History of Ukraine and communication between ethnic groups department of Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv), zinkevych@i.ua

Establishment and operation of the First Ukrainian Corps under General Skoropadskyi (to the 100th anniversary of its formation)

The process of creation and activity of the First Ukrainian Corps led by General Pavlo Skoropadskyi, achievements and failures in the formation of this Corps were shown. This article reveals the military policy of the Central Council

on Ukrainization of Russian army and its military construction errors, the basic sources that enable the study of the history of the formation and existence of the First Ukrainian Corps, the reasons collapse of the housing and the attitude of leaders of the Central Council of the person to Skoropadskyi. Events related to Ukrainization 34th Army Corps, which allow to deepen knowledge about the process Ukrainization units and formations of the Russian army and its role in the defense of Kyiv from the Bolsheviks were investigated.

Keywords: Pavlo Skoropadskyi, First Ukrainian Corps, 34th Army Corps, the Central Council of Ukraine, Ukrainization of Army, South-Western Front, 1917.

* * *

УДК 94(477):323.282«1919»

Черевичний Г. С.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
новітньої історії України, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ)
Даниленко Р. М.,
викладач, КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний
коледж ім. І. С. Нечуя–Левицького»
(Україна, Богуслав), danulenko@ukr.net

РЕПРЕСИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ТРИБУНАЛІВ В УКРАЇНІ В 1919 Р.

Розкрито процес формування радянської судової системи та її складової – революційних трибуналів на території України. Висвітлено особливості організації та функціонування революційних трибуналів на території України в 1919 р. Розглянуто структуру та діяльність військово-революційних трибуналів на території України в 1919 р. Охарактеризовано місце революційних трибуналів у радянській репресивно-каральній системі. Висвітлено регіональні особливості репресивної практики революційних трибуналів у 1919 р. Окрему увагу приділено репресивній діяльності Надзвичайного військово-революційного трибуналу в Чернігові, більшість вироків якого вносилися без сліdstва чи допиту. На базі архівних джерел досліджено практику застосування пом'якшення вироків революційних трибуналів президією ВУЦВК. Висвітлено боротьбу революційних трибуналів з посадовими злочинцями радянських правоохоронних органів. На прикладі М. Кручинського продемонстровано, що головні реалізатори червоного терору виправдовувалися революційними трибуналами за свої неправомірні вчинки.

Ключові слова: революційні трибунали, репресії, розстріли, більшовики, Україна.

Встановлення радянської влади в Україні супроводжувалося нещадним терором проти українського населення. Головну роль у його реалізації в 1919 р. відігравали надзвичайні комісії, проте не менш важливою була й роль революційних трибуналів, які з органів правосуддя перетворилися на інструмент розправи з ворогами радянської держави. На території України саме в 1919 р. відбувається остаточне їхнє утвердження як репресивних органів. У світлі сучасних подій висвітлення даного питання набуває ще більшої актуальності. Дослідження репресивного аспекту діяльності революційних трибуналів у 1919 р. допомагає краще зрозуміти становлення радянської репресивно-каральної системи в Україні.

У радянській історіографії діяльність революційних трибуналів розглядалася в контексті становлення радянської судової системи і тому акцент переважно робився на юридичному аспекті їхньої організації та функціонування і репресивна діяльність залишалася поза увагою дослідників. Серед праць даного періоду варто виділити дослідження М. Кожевникова і Д. Сусла [6; 17]. Після здобуття Україною незалежності також досліджувався переважно юридичний аспект функціонування революційних трибуналів [3; 39]. Репресивна діяльність революційних трибуналів фрагментарно висвітлюється також у статті С. Сергійчука, щоправда, автор зосередився на діяльності Подільського

губернського революційного трибуналу в 1920–1923 рр. [15]. Репресивну сутність революційних трибуналів охарактеризував у своїй монографії російський дослідник В. Буков [1]. Проте загалом репресивна діяльність революційних трибуналів в Україні в 1919 р. залишається малодослідженою.

Метою статті є аналіз особливостей репресивної практики революційних трибуналів в Україні в 1919 р.

Одним з важливих інструментів утримання влади для більшовиків була судова система, тому не дивно, що її реформування стало одним з першочергових завдань радянської влади. Вже 4 січня 1918 р. постановою Народного Секретаріату була ліквідована існуюча на той час судова система. Замість неї впроваджувалися народні суди та революційні трибунали.

Створюючи нову судову систему, більшовики проголошували викорінення тяжких та ганебних покарань, як пережитків минулого. Зокрема, у 22-му пункті вищезгаданої постанови зазначалося, що тілесні покарання, що мають характер публічної ганьби, а також смертна кара назавжди мають бути витравлені зі свідомості і пам'яті народу України. У всіх без винятку справах було заборонено позбавляти когось небудь волі на строк понад 5 років. Разом з тим у 23-му пункті зазначалося, що народні суди в своїх рішеннях мали керуватися революційним сумлінням і законами попередніх урядів, за винятком скасованих [22, с. 32]. Тобто, при винесенні вироків головну роль відігравала не стільки доказова база, презумпція невинуватості та ін., скільки особисте переконання суддів у провині обвинувачуваного.

Паралельно з народними судами запроваджувалися революційні трибунали, завданням яких було нещадне переслідування мародерства і всіх видів зловживань промисловців і торговців, а також боротьба з саботажем чиновників та іншими ворогами революції. Вносити рішення революційні трибунали могли за власним розсудом, керуючись пунктами 20–23 постанови про запровадження народного суду від 4 січня 1918 р. Тобто, як і народні суди, революційні трибунали мали керуватися революційним сумлінням при винесенні вироків [38, арк. 132–133].

У 1918 р. революційні трибунали в Україні ще не зуміли відіграти тієї важливої ролі у радянській репресивній політиці, як це було в подальші роки. Пояснювалось це рядом факторів. По-перше, це було викликано недовготривалістю більшовицького панування в Україні в 1918 р. По-друге, революційні трибунали, як і народні суди, в 1918 р. були обмежені при визначенні міри покарання, яка не могла перевищувати ув'язнення на строк понад 5 років. По-третє, розправи над обвинуваченими чи засудженими революційними трибуналами носили, як правило, самочинний характер і були спричинені кровожерливими настроями революційно налаштованих мас. Зокрема, бували випадки, коли матроси самі вимагали видати їм вже засуджених революційними трибуналами осіб для розправи. Були й непоодинокі випадки, коли обвинувачувані не потрапляли до суду революційного трибуналу, будучи розстріляними по дорозі своїми конвоїрами.

У 1919 р., знову захопивши владу в Україні, більшовики декретом РНК УСРР «Про суд» від 14 лютого